

200-річчя від дня народження Миколи Гоголя

Ольга КУЦІНКО

ЙОГО НАРОДИЛА ЗЕМЛЯ УКРАЇНСЬКА...

“Я палав незгасним прагненням зробити своє життя потрібним для блага держави, я жадав принести хоча б найменшу користь. Тривожили думки, що я не зможу, що мені перепинять шлях, завдавши мені глибокого суму. Я поклявся жодної хвилини короткого життя свого не втрачати, не зробивши блага” [Див. 1], – так писав палко налаштований на самопожертву юнак, ще в студентські роки глибоко переймаючись соціальними негараздами, внутрішньо не приймаючи найрізноманітніших виявів зла, уболіваючи за всю державу і свою “милу Україну”. Він прагнув такої діяльності, “щоб бути по-справжньому корисним для людства”. Загалом же всю творчість цієї людини було спрямовано на “очищення серця”, “розуміння серцем”, щоб досягти хоч якоїсь подоби суспільної гармонії.

Гоголь Микола Васильович – видатний російський та український письменник. Напевно, не дарма два народи сперечаються, кому належить його творчість. Адже Гоголя відносимо до когорти тих письменників, котрих “своїми” можуть назвати будь-які народи.

Сам письменник залишався надзвичайно скритним. Один із його близьких друзів І. Аксаков писав: “Гоголя, як людину, знали одиниці. Навіть з друзями своїми він не був повністю відвертим. Він не любив говорити ні про свій моральний настрій, ні про свої життєві обставини, ні про те, що він пише, ні про свої справи сімейні...” [2, 99]. Різні люди, котрі знали Гоголя у різні періоди його життя, могли повідомити про нього один одному зовсім різні відомості. Можливо, саме тому постать Миколи Васильовича огорнута таємницями, а подекуди і містиком. Тож ким і яким був Гоголь?

* * *

Стародавнє мальовниче село Великі Сорочинці на Полтавщині назавжди пов’язане з іменем Миколи Гоголя. Зв’язок його із Сорочинцями почався ще до народження.

Батько Василь Гоголь-Яновський – дуже яскрава особистість, з дитинства писав вірші, отримав семінарську освіту. Праправнук полковника козацького війська часів Богдана Хмельницького Остапа Гоголя, якого пізніше знаменитий нащадок звеличить до легендарної постаті й оспіває в образі Тараса Бульби. Коли дослужився до чину колезького асесора, залишив службу і оселився в родовому маєтку – селі Василівці (інакше – Яновщині) Миргородського повіту. Від природи В. Гоголь-Яновський людина-романтик. Так, він стверджував, що його одруження було наслідком віщого сну, у якому наснилась Богородиця, яка вказала йому на немовля-дівчинку. Риси немовляти з цього сну Василь Опанасович упізнав у небагатій дворянці; у 28-річному віці одружився з юною Марією Іванівною Косяровською, котру знав ще з дитинства. Їй на той час виповнилось лише 14 років. Таке раннє одруження призвело до того, що двоє перших діточок у сім'ї Гоголів народилися мертвими. Тому, коли Марія завагітніла втретє, Василь Опанасович, остерігаючись за майбутнє немовля, шукає для неї належний догляд. За порадою друзів везе кохану дружину до відомого українського лікаря Михайла Трохимовського у Великі Сорочинці.

Шість тижнів до пологів Марія Іванівна залишалася під наглядом лікаря і 20 березня (1 квітня за новим стилем) у флігелі лікаря народився майбутній письменник, а у Спасо-Преображенській церкві Микола Гоголь був охрещений. (Сам письменник чомусь святкував свій день народження 19 березня). Після пологів ще 6 тижнів знаходилося маля зі своєю матінкою під наглядом Трохимовського, а потім щасливий батько забрав їх додому – Василівки (тепер – Гоголеве), де Микола провів дитинство та юність. Після нього народився Іван. Усього в подружжя було 12 дітей – шість синів і стільки ж дочок, але до повноліття дожили тільки син Микола та молодші три доньки.

У далекому минулому Василівка – родовий маєток Лизогубів. Тетяна Лизогуб, узявши шлюб з Опанасом Гоголем – дідом Миколи Гоголя, 1781 року отримала від батька хутір Купчинський, який згодом перейменували у Василівку на честь батька майбутнього письменника. Тут Микола провів перші десять років життя, успадкувавши від батька почуття гумору, хист оповідача, любов до театру. Поміщик середньої руки В. Гоголь-Яновський за відсутності свого багатого родича царедворця Д. Трощанського управляв його маєтком у Кібенцях і часто приїжджав у справах до Кочубеїв. Із собою

брав і сина. Але хлопчиків чомусь не подобався такий пишний палац. Він, очевидно, комплексував серед цієї розкоші. Тому, доки батько вирішував справи і пригощався, Микоша (як його називали батьки) їхав бричкою на інший кінець Диканьки, на Личківку, де жили козаки.

Про характер і вдачу Гоголя є десятки свідчень, і всі вони суперечливі, як суперечливе саме життя. За словами одного з товаришів, з якими він жив деякий час у Петербурзі, “не було людини, скритнішої від Гоголя: він умів поєднати засіб з метою, вдало вибрати засіб і в самий спритний спосіб досягти мети” [10, 115]. Мати, Марія Іванівна, була повністю зайнята вихованням дітей, посеред яких завжди виділяла старшого, хлопчика млявого, хворобливого, обдарованого болісно гострою уявою, котрий чув на межі сну таємничі голоси, що кликали його по імені (це хвилювало та захоплювало)... Вона вірила в талант сина. Про дитячі роки Микоші Г. Данилевський писав: “Перші підліткові роки Гоголь провів зі своїм молодшим братом Іваном, який рано помер. Батько Гоголя, простуючи разом із синами по безкраїх полях, інколи завдавав їм по дорозі теми для віршованих імпровізацій: “сонце”, “степ”, “небеса”. Старший син відрізнявся винахідливістю у відповідях на такі завдання” [3, 101].

1819 року десятирічного Миколу відвезли вчитися: спочатку в Полтаву, повітове училище, потім – гімназію “вищих наук” у Ніжин, яку ще називали ліцеєм. Разом з Гоголем навчалися Нестор Кукольник, Євген Гребінка, Микола Прокопович – майбутні поети. Життя в гімназії було веселим і різноманітним. Тут здружився з О. Данилевським, майбутнім письменником та іншими. Цілком зрозуміло, що йому було з ким поспілкуватися стосовно літератури, почитати столичні журнали, розпочати видання власних. Так, з ініціативи Гоголя з’явився рукописний журнал “Звезда”. А один із шкільних товаришів, Г. Шапошніков, згадував: “Його веселі та смішні оповідання, його жарти, завжди розумні та гострі, без яких він не міг жити, до того були комічними, що я і тепер не можу згадувати про них без сміху” [3, 102].

Уже тоді почав писати вірші та довго ще уявляв себе поетом. Кумиром Микоші був Пушкін, чії твори старанно переписував у зошит. Однокласники одноголосно пригадували Гоголя-гімназиста як хлопчика дещо хворобливого, не особливо акуратного та схильного до витівок. Сам же страждав від зверхності та насмішок дітей із “аристократичних” сімей, у спілкуванні з ними залишався “демократом”. І, що характерно, підтримував товариські стосунки зі слугами, любляв ходити на базар у передмістя,

вести тривалі бесіди із селянами. Часто був присутнім на сільських весіллях та святкуваннях. Україна стала для нього початком життя і творчості. Тут уперше Микола вийшов на сцену, зігравши роль дуже старого діда, написавши п'єсу з українського життя. Ніжин – духовна і творча колыска письменників. (Не випадково, мабуть, тут встановлено перший пам'ятник Гоголю, створений ще 1881 року талановитим українським скульптором Парменом Забілою; відкрито перший музей Гоголя, зібраний у стінах ліцею студентами Історико-філологічного інституту під керівництвом викладача П. Заболожського).

За час навчання в Ніжинській гімназії (1821–1828) Гоголь уперше виступив на сцені гімназійного театру як актор і режисер-постановник вистав “Едіп в Афінах”, “Урок дочкам”, “Лукавін” та багатьох інших, майстерно зіграв роль Простакової у виставі “Недоросль”. Учасник спектаклю К. Базилі, пізніше відомий публіцист і дипломат, згадував: “...я бачив цю п'єсу і в Москві, і в Петербурзі, але завжди вважав, що жодній актрисі не вдавалася так добре роль Простакової, як її зіграв шістнадцятилітній Гоголь. Думаю, що Гоголь затьмарив би й знаменитих коміків-артистів, якби вступив на сцену” [3, 102], – стверджував його товариш Т. Пащенко.

У гімназії М. Гоголь поринув у світ давньої української історії, народних звичаїв та усної народної творчості, з якими ознайомлювався не тільки з друкованих джерел, а й на ніжинських базарах, у передмісті Магерки, де було багато знайомих. Пізніше ніжинські типи, окремі сценки увійшли до безсмертних творів письменника. Тут М. Гоголь написав перші літературні твори, публікуючи деякі з них у рукописних журналах та альманахах. У Ніжині народилися вірші “Италия”, “Новосельє”, “Непогода”, “Две рыбки”, “Битва при Калке”, поема “Ганц Кюхельгартен”, сатири “Насмешнику некстати”, “Нечто о Нежине, или Дуракам закон не писан”, драматичні твори. У гімназії формувався й набирав сили геній майбутнього великого письменника.

Мовно-музична культура рідної землі знаходила свій вияв у виховній практиці бабусі Тетяни Семенівни, маминої мами. Любов до мови, відчуття слова закладалися у юного Миколу Гоголя вже з дитячих літ. Згодом він захопиться збиранням українських народних пісень, прислів'їв та приказок, готуватиме матеріал до українсько-російського словника. Пізніше так писав

про українську пісню: “Якби наш край не мав такої скарбниці пісень, я б ніколи не зрозумів історії його, тому що не збагнув би минулого...” [1].

Тут слід відмітити, що Микола менше всього мріяв про те, щоб стати професійним письменником чи актором. Ю. Артинов, шкільний товариш Гоголя, навіть згадував, що навчався він “зовсім не чудово”, у його творах зі словесності було багато граматичних помилок, “взагалі Гоголь був самою звичайною посередністю” [3, 112], і нікому навіть у голову не могла прийти думка, що в майбутньому він стане відомим письменником. Освіту в гімназії він отримав ґрунтовну – навчальна програма була серйозною та різносторонньою. А за мету життя юнак ставив собі “працю важливу, благородну, на користь вітчизни, для щастя громадян... І все бачиться Петербург та служба державі” [3, 112].

1825 року помер його батько, і 16-річному юнакові довелось задуматись над утриманням матері та сестер (брата Івана на той час уже не було серед живих). Будь-як Микола дотягнув до закінчення гімназії і навесні 1828 року залишив Ніжин з атестатом та незначним чином, а в грудні разом з гімназійним товаришем О. Данилевським, слугою Якимом та рекомендаційним листом Трощанського в кишені попрямував на північ.

Переїжджає до Петербурга. На що міг розраховувати чиновник 14-го класу, що прибув в імперську столицю з досить обмеженими засобами до існування? Напевно, тільки на те, що зможе заробити своїм талантом. Так, 1829 року під псевдонімом В. Алов публікує поему “Ганц Кюхельгартен”, що викликало критичні відгуки в пресі, після чого Гоголь викупив усі екземпляри поеми і спалив. Намагаючись стати на ноги, спробував вступити на сцену, але гра юного актора з провінції здалась інспектору театру князю Гагаріну занадто “натуральною”. Модними були голосні викрики, трагічні завивання та картинні пози. Гоголь-актор явно ж випереджав час.

У серпні 1929 року заклав свою частину маєтку та позичив грошей для того, щоб здійснити першу двомісячну закордонну поїздку. Він відвідав міста Любек, Травемюнд і Гамбург. Після повернення отримав місце в департаменті внутрішніх справ: дрібну канцелярську роботу, нецікаву та одноманітну. П. Анненков, котрий його добре знав, писав: “Він був весь обернений обличчям до майбутнього” [3, 124]. Дійсно, Микола був у постійному русі, не втрачав надії, що допомогло йому отримати посаду вчителя в патріотичному інституті. Паралельно відвідував заняття з живопису в Академії мистецтв.

Через рік у журналі “Отечественные записки” з’являється повість “Басаврюк, або Вечір проти Івана Купала”, перша з циклу “Вечори на хуторі біля Диканьки”. Романтична спрямованість, опоетизованість життя надавали творам особливого колориту. Ґрунтовні знання усної народної творчості дозволяли майстру виводити картини дійсності в глибокому взаємному переплетенні з вимислом, але мовби на реальному ґрунті. У листах він просить матір: “Якщо є будь-які духи чи домові, то про них якомога детальніше і з подробицями; багато витає поміж простим народом повір’їв, страшних казок, переказів... Усе це буде для мене особливо цінним...” [2, 104] Особливо привабливі ліризм, проникливість і любов автора до зображуваного, що неминуче справляло враження на читача.

“Вечори...” вийшли восени 1831 року і зустріли піднесені відгуки не тільки публіки, але й самого Пушкіна. Покращився й матеріальний стан Гоголя. Він побував у Москві, де на все життя знайшов друзів: сім’ю письменника І. Аксакова, професора історії М. Погодіна, великого актора М. Щепкіна. Далі заїхав у рідну Василівку, звідки до Петербурга повернувся з двома сестрами – Єлизаветою та Ганною. За навчання їх у патріотичному інституті розраховувався викладанням. Читав також курс середніх віків у Петербурзькому університеті.

Туга за батьківщиною, мальовничою Україною змусила М. Гоголя наприкінці 1833 року клопотатися про місце професора історії в Київському університеті св. Володимира. Спонукала до цього ще й дружба з М. Максимовичем, професором-земляком, етнографом, фольклористом, істориком, ботаніком, майбутнім ректором Київського університету. “Я захоплююся заздалегідь, коли уявляю, як закиплять труди мої в Києві. Там скінчу я історію України й півдня Росії і напишу всесвітню історію. А скільки зберу там легенд, повір’їв, пісень! Якими цікавими можна зробити університетські записки, скільки можна умістити в них подробиць, цілком нових про сам край!” [2, 213] – переповнювався творчими планами письменник.

По-справжньому пізнав Київ уже після Петербурга й Москви, хоч бував у цьому місті ще 1827 року. Коли в Києві 30-х років ХІХ століття відкривається університет, завдяки зусиллям Пушкіна й Жуковського призначають ректора українця М. Максимовича, друга Гоголя, ботаніка та фольклориста. На прохання автора “Вечорів на хуторі біля Диканьки” Пушкін клопочеться про надання Миколі Васильовичу кафедри загальної

історії. Проте питання про призначення його у Київ так і не було вирішене. Та Гоголь бував у Києві, любив гуляти його вулицями, біля Андріївської церкви та в Печерській лаврі. Після Києва переробив “Тараса Бульбу”. Із містом пов’язана і друга перлина його прози – “Страшна помста”. Останній раз відвідав Київ 1848 року. Розраду від нездійснених планів письменник шукав і знаходив у творчості. Тепер він остаточно залишає педагогічну діяльність: “...вже не дитячі думки, не обмежене коло моїх знань, а високі, сповнені істини й жахливої величі думки хвилювали мене” [2, 315].

Уперше М. Гоголь побував в Одесі перед останнім приїздом до Києва 1848 року. Повертався з Єрусалима на Батьківщину морем разом з російським консулом у Сирії К. Базілі, своїм лицейським приятелем. Син грецького патріота, який під загрозою страти втік до Одеси, став не тільки видатним російським дипломатом, але й ученим-поліглотом, спеціалістом з Близького Сходу, людиною широкого мислення. Спілкуванням з ним М. Гоголь завжди дорожив. Удруге письменник приїхав до Одеси, щоб провести тут зиму 1851 року, здружився з акторами місцевого театру. Тепло Одеси зігріло, вселило надії на завершення роботи над другим томом “Мертвих душ”. І він увесь поринув у це. В Одесі збереглися будинки, де перебував. Отже, з Україною пов’язане не тільки дитинство, юність, але й роки зрілості; з Україною – практично вся творчість Миколи Гоголя.

З другої половини 30-х років відбувається подальший розквіт таланту, Гоголя М., пов’язаний з драматургією. Микола Васильович став кращим драматургом свого часу. Та сучасники його театру “не впізнали”. Як колись його акторська гра здалась занадто справжньою, так 1842 року була абсолютно непринятною його “Женитьба”. Прем’єри Гоголя на петербурзькій та московській сценах провалилися. Критики вигукували: “Де автор знайшов таку природу? Звідки він викопав оцих чиновників?” [5, 78] Так само не зрозуміли й “Игроков”. Неважко уявити, як би здивувались критики та публіка, якби довідались, що цим п’єсам доведеться прожити довге театральне життя.

Етапною навіть в історії театру стала соціальна комедія “Ревізор” (1839). Невдовзі після прем’єри п’єси М. Гоголь, котрий сприйняв несподівану славу з певним страхом, виїжджає на досить тривалий час за кордон. Відвідує Німеччину, Швейцарію, Францію, Італію. Через три місяці Гоголь пише Погодіну: “Тепер переді мною чужина, навколо мене чужина, але в серці моїм Русь, не гидка Русь, але одна тільки прекрасна Русь” [2, 334]. На

пропозиції друзів повернутися він відповідає відмовою – його помисли заповнені цікавою роботою над новим романом. Сюжет “Мертвих душ” підказав Пушкін, котрий розповів історію про авантюриста, що купляв померлих селян, щоб закласти їх в опікунській раді як живих.

Вість про смерть Пушкіна застала Гоголя в Парижі. “Ніякої гіршої звістки не можна було отримати з Росії, – писав він. – Уся насолода мого життя... зникла разом із ним”. “Боже, як дивно. Росія без Пушкіна. Я приїду в Петербург і Пушкіна нема... Навіщо вам тепер Петербург?” [2, 341]. Але продовження роботи над “Мертвими душами” Гоголь вважає для себе “священним заповітом” померлого поета. В. Жуковський наголошував: “Справжнім його призначенням було монаство. Я впевнений, що якби він не розпочав свої “Мертві душі”, закінчення яких лежало на його совісті і ніяк йому не вдавались, то він давно став би монахом і заспокоївся б остаточно, увійшов в ту атмосферу, у якій його душа дихала б легко і вільно” [3, 226].

Микола Васильович повернувся в Рим, де познайомився з художниками О. Івановим (котрий зобразив письменника серед персонажів картини “Ява Христа народів”), Ф. Моллером, Ф. Іорданом. Життя в Італії було для нього приємним. Неподалік від його помешкання знаходилась вілла Боргезе, де зберігались картини Леонардо, Мікеланджело, Рафаеля. У Римі Гоголь зблизився з багатьма російським високопоставленими особами, часто спілкувався з мемуаристкою О. Смирновою-Россет, про яку писав: “Це перл усіх російських жінок, яких мені доводилось знати, а мені багатьох доводилось з них знати прекрасних душею... Вона була справжнім моїм розрадником... і, подібно двом братам-близнюкам, бували подібними наші душі між собою” [3, 117]. У Римі Гоголь також подружився із сім’єю М. Віельгорського, молодший син якого захворів на сухоти останньої стадії. За ним турботливо доглядав письменник, і на його руках той помер.

1842 року з’являється друком знаменита поема-роман “Мертві душі”, що мала величезний успіх, а також перше зібрання творів 33-річного Гоголя. У Росії він пробув місяць, доки друкувались “Мертві душі”, потім знову поїхав за кордон. Останні роки життя письменника сповнені драматичних пошуків себе в істині. Прямим підтвердженням тому стало видання “Вибраних місць з листування з друзями” (1847). 1848 року письменник повертається на Батьківщину, посилено працює над другим томом “Мертвих душ”. Та свої корективи зробила тяжка хвороба, яка тихенько стукала в двері...

Була в особистості Гоголя якась дивна роздвоєність. Тим, хто знав його, здавалось, що то найвеселіша людина. Полюбляв різноманітні жарти та містифікації, міг перед попутником у поштової кареті зіграти “простака, круглу сироту та розповісти про себе сумну історію” [5, 64]. Був він також пречудовий оповідач, що неодноразово заставляв слухачів помирати від сміху. Навіть над витвором несумлінного повара на постоялому дворі розігрував комедію. Але за веселою й безтурботною зовнішністю ховалась тяжкохвора душа, що постійно розвивалась муками та страшними фантазіями. І сучасники, і дослідники наступних поколінь відзначали, що найкраще Гоголю вдавалось зображення гріхів та нікчемності життя. Поряд з пречудовими описами української ночі, красеня-Дніпра, птиці-трійки, красот Рима поставали на сторінках його книг низькі характери та пристрасті, уся нікчемність та бруд. Гігантський, винятковий, але і страшний талант! Можна уявити собі, як нелегко Гоголю було нести цей дар, які муки ятрили душу, яка боротьба між злом та добром постійно вирувала у свідомості.

Багато дурниць написано про ставлення Гоголя до жінок. Дехто навіть намагався стверджувати, що він болісно сторонився будь-якого спілкування з жіноцтвом. Це неправда вже тому, що з жінками мав приятельські стосунки і навіть дружив. Дійсно, великий письменник ніколи не був одруженим. Існують твердження, що то наслідок певної фобії, тобто хворобливого страху перед одруженням та фізичною близькістю. Побутують думки, що Микола Васильович комплексував із-за своєї зовнішності: довгий ніс, тонкі губи, некрасива фігура. Та факти стверджують безпідставність подібних висловлювань. Стосунки з жінками, котрі можна назвати захопленнями, були в Гоголя двічі. Багато років дружив з Олександрою Смірною-Рассет, яскравою особистістю, музою багатьох поетів. Свої вірші їй присвячували В'яземський і Пушкін, вона “царювала” над Карамзіним і Жуковським, на неї звернув увагу Микола I. Серед її друзів і Гоголь, перед котрим стояла тільки одна вагома перепона: Олександра була одруженою.

Друге “захоплення” письменника – Ганна Віельгорська, котру вважав близькою за духом. Їхня дружба, що припала на другу половину 1840-х, спочатку нагадувала стосунки наставника та учениці. Існує версія, що 1848 року Гоголь робив Ганні пропозицію та одержав відмову, що його глибоко вразила. Справа в тому, що для Віельгорських він був нареченим

неприпустимим – дрібнопомісний дворянин, письменник. Ганна Михайлівна вийшла заміж за князя Шаховського. Є твердження, що Гоголь вважав, одруження зі свого боку нечесним через те, що з дитинства він страждав хворобою, яка призводила до раптових нападів, що часто переходили в тривалий сон; письменник думав, що, одружившись, приніс би горе майбутній дружині.

Хоча релігійність Гоголя можна назвати хворобливою, у ній неможливо не відчувати щирого каяття. Він писав “крізь невидимі миру сльози”, а натомість отримував тільки сміх... Від другого тому “Мертвих душ” збереглося тільки декілька глав, за якими можна розуміти, наскільки непереконливим з художнього погляду було замислене Гоголем каяття Чичикова, народженого волею письменника. Одного вечора Микола Васильович розбудив слугу, змусив відтулити в комині люшку, відібрав з портфеля свої рукописи і спалив. Це сталося 11 лютого 1852 року.

Потім перестав їсти. 18 лютого професор О. Овер обстежив Гоголя і порекомендував не давати йому вина. Декілька днів лікарі під керівництвом Овера піддавали хворого “лікуванню”, яке більше нагадувало інквізиторські тортури. Його занурювали в теплу ванну, а на голову лили холодну воду. І без того до крайнощів виснаженій (через живіт легко вгадувався хребет) людині давали проносні та робили кровопускання. Після ванни його голим клали на ліжко, на ніс садили п’явок. “Не треба! Зніміть!” – просив той [6]. Голосно стогнав, плакав, скаржився; інколи його крики було чути на вулиці. Коли ж залишали в спокої, Гоголь лежав, відвернувшись до стіни, перебирав чотки і шепотів молитви.

21 лютого 1852 року о восьмій ранку Гоголь голосно вигукнув: “Драбину, дайте мені драбину!” [1]. Присутні при цьому вирішили, що хоче встати з ліжка. І тепер вони його не зрозуміли! Передсмертне видіння було пов’язане з біблійним сюжетом: драбина Іакова, що веде із землі до Неба... Лікар Тарасенков, котрий найактивніше намагався врятувати життя письменнику, але так і не зміг дати остаточних відповідей на питання про причини смерті, згадував: “Долго глядел я на умершего: мне казалось, что лицо его выражало не страдание, а спокойствие, ясную мысль, унесенную в гроб” [1]. Тут шановний лікар дещо помилився: “гроб” не міг скувати думку генія... Тлін не втримав слово.

Спочатку Гоголя поховали на кладовищі Свято-Данилівського монастиря, а 1931 року останки перепоховали на Новодівичому кладовищі.

* * *

Чимало незрозумілого пов'язано з іменем Миколи Васильовича. Наприклад, усім добре відомий міф про те, що Гоголя поховали живцем. Дійсно, він панічно боявся, що його поховають під час летаргічного сну, тому заповідав поховати лише тоді, “допоки не покажуться явні ознаки розкладання” [9]. Його заповіту начебто не виконали. Коли ж під час перепоховання гріб відкрили, голова Гоголя була повернена набік, що свідчить про те, що тіло письменника рухалось. Якщо ж вірити письменникові Лідіну, котрий був присутнім під час ексгумації покійного, то голови Гоголя у труні взагалі не було.

Та цей міф досить швидко спростувала працівник музею-заповідника М. Гоголя, заснованого ще 1 квітня 1984 р. у теперішньому Гоголеве (колишня Василівка-Яновщина). Виявляється, після смерті з нього знімали посмертну маску. Тому якби він і був живим, то задихнувся б під час цієї процедури, але ж привида не потрібно дихати. Волю Миколи Гоголя виконано. Скульптор М. Рамазанов згадував, що не одразу насмілився робити посмертну маску, але мав поспішити, оскільки сліди розкладання були вже очевидними.

* * *

“Як виставити чорта дурнем” – це, за власним свідченням Гоголя, стало головною думкою всього його життя і творчості. Уже “здавна я лише тим і заклопотаний, щоб після мого твору вдосталь насміялась людина над чортом” (лист до Шевирьова з Неаполя від 27 квітня 1847 року). У релігійному розумінні письменника чорт є містичною і реальною істотою, у якій зосередилося заперечення Бога, вічне зло. Гоголь, як художник, при світлі сміху досліджує природу цієї містичної сутності, як людина, зброєю сміху бореться з реальною істотою: сміх – боротьба людини з чортом.

Бог є нескінченне, кінець і початок суцього; чорт – заперечення Бога, а відтак – і заперечення нескінченного, заперечення всякого кінця і початку, чорт є почате і незакінчене, яке видається безначальним і безкінечним; чорт – ноуменальна, вічна площина, вічна вульгарність. Єдиним предметом творчості Гоголя і є чорт. Саме в цьому розумінні, тобто як явище

“безсмертної вульгарності людської”, що споглядається за всіма умовами місцевими і часовими – історичними, народними, державними, суспільними, – явище безумовного, вічного і всесвітнього зла; вульгарність “під виглядом вічності”.

ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ

М. Гоголь. “Скажу вам одне слово про те, яка в мене душа, хохлацька чи російська. Я сам не знаю, яка в мене душа. Знаю тільки, що ніяких переваг не дав би ні малоросіянину перед росіянином, ні росіянину перед малоросіянином. Обидві природи надто щедро обдаровані Богом, і ... кожній притаманні такі риси, яких не має інша...”.

В. Дорошенко. “Російська мова Гоголя була не рідна, а вивчена, сильно перейнята українською стихією... він думав по-українському, а пишучи свої твори, перекладав їх російською мовою... якби Гоголь пожив довше в українському оточенні.., не тинявся серед чужинців, за кордоном, то він став би українським письменником”.

А. Перетц. “Жахливе нерозуміння Гоголя можна пояснити... тільки одним: за природою свого духу і творчості він був чужий для великоруської літератури”.

Яр Славутич. “У письменника формується нова місія – посланництво від імені поверженої в рабство Батьківщини... Він виконав свою місію засобами російської мови блискуче... Українець зробив величезний внесок у сусідню літературу, а подяки жодної”.

О. Мандельштам. “У багатьох випадках навіть відчутно, що Гоголь думає рідною мовою і не намагається перекладати російською, залишивши все в природному стані”.

П. Міхед. “Гоголь продовжив розвиток естетичних ідей, що були властиві українській художній думці. Тут маємо справу з тенденцією активного входження українського матеріалу в російську літературу: і естетичних, і інтелектуальних, і ментальних форм”.

Лев Толстой. “Я з усіх сил намагаюся як новину сказати те, що сказав Гоголь”.

Ю. Барабаш. “Як письменник, Гоголь сформувався на ґрунті староукраїнської літератури, його творчість увібрала в себе родові барокові ознаки..., тому гоголівські твори близькі до української барокової проповіді,

повчального слова... і до старої інтермедії, вертепної драми, побутового анекдоту, бурлеску”.

В. Шенрок (зі слів княгині В. Рєпніної). “Ще за рік до кончини, коли він страшенно постарів душевно, достатньо було йому почути звуки рідних українських мелодій, щоб усе в ньому стрепенулось і яскраво спалахнула ледь тліюча іскра натхнення”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоголь Микола Васильович. – Вікіпедія / <http://uk.wikipedia.org>.
2. Переписка Н. Гоголя с друзями. – Ленинград, 1964.
3. М. В. Гоголь у спогадах сучасників. – Харків, 1978.
4. П и р о г о в а Л. Гоголь і Україна // Україна молода. – 2001. – № 23.
5. М а н и н С. Жизнь и творчество Н. В. Гоголя. – М., 1968.
6. Д а н и л е н к о В. Дегустація в домі з химерами, у його *Сон із дзьоба стрижа*. – Львів: Піраміда, 2006.
7. К р у т и к о в а Н. Є. Микола Васильович Гоголь: Життя і творчість. – К.: Держлітвидав, 1952.
8. К о в а л е н к о Л. А. Микола Васильович Гоголь – історик України: Конспект лекцій. – Кам’янець-Подільський, 1965.
9. Двісті років із дня зародження виняткової загадковості // Гетьман. – 2008. – 18 березня. /<http://www.hetman.tv-ik.kiev.ua>.
10. В е р е с а є в В. Гоголь в житті. – Харків: Прапор, 1990.